

ANDREI HVOSTOV

SINISED MÄED

Sillamäel elas kunagi üks Julia-nimeline väike tüdruk. Perekonnanimi oli tal Ivolgina, mis väärib märkimist vaid sellepärast, et linnakese lastel oli kombeks üksteist õue mängima kutsudes hõikuda akende all mängukaaslaste nimesid; nii ees- kui perekonnanimesid, seda segaduse vältimiseks, sest viiekorruselistes kolme trepikojaga majades elas palju ühe- suguse nimega lapsi.

Kisa „Ju-u-ulia... I-i-ivolgina, tule välja!“ võis kuulda ühe kindla maja akende all sellise sagedusega, et isegi kõik asjassepühendamatud võisid aimu saada meie kangelase suurest populaarsusest nooremates liivakastiringkondades. Äsja seitsmeseks saanud Julia oli Gagarini tänava keksutšempion. Teda võtsid oma luure- ja sõjamängudesse isegi suuremad, juba koolis käivad poisid. Tüdruku autoriteet lasteaias tegi temast vahekohtuniku kõikvõimalikes tülides, olgu mänguasjade jagamise või ärasöödud kommade pärast — ikka kutsuti Julia õigust mõistma. Tema otsused edasikaebamisele ei kuulunud. Ta ise võttis vahekohtuniku ametit väga tõsiselt; mõnikord juhtus, et tütrele lasteaeda järele tulnud ema pidi ootama, millal tema laps saab päeva lõpuks kogunenud tülide lahendamiseks ühele poole. Lugupidamatuse oma isiku vastu võis Julia maha suruda üpriski resoluutselt.

Tema maja kõrval, värvitud seinte pärast kollaseks kutsutud majas elasid kaks vastikut poissi — Oležka ja Kirill, kes hakkasid ühel päeval Juliast narrides kõndima tüdruku kannul, leelutades „Julka-pissulka, Julka-pissulka“. Mis polnud mitte ainult solvav, vaid ka lihtsalt silmakirjalik, sest alati, kui Julia lippas transformaatoriputka taha põõsastesse pissihäda õiendama, olid need kaks itsitades kohal, üritades talle kleidisaba alla piiluda.

Lõpuks said poisid nii „pissulka“ kui ka kõige muu eest liivakastis labidaga vastu kõrvu, nii et laksus, ja kadusid tõinates koju kaebama. Jama ja pahandus, perekondadevaheline sõnelus kaasa arvatud, tuli sellest suur. Kannatanud pool kasutas Juliast rääkides ohtralt sõnu „huliganka“ (selle tähendusest sai Julia aru), „sadistka“ ja „raskesti kasvatatavate koloonia“ (nende tähendus oli udune).

Meie Julia oli lisaks ka väga tõrges plika. Konfliktis kollase maja poistega jäi ta süüdlaseks, sest ei hakanud täiskasvanutele kordama, milliste sõnadega olid poisid teda narrinud. Julia pidi tervelt pool tundi nurgas seisma. Aga ta ei kasutanud seda aega möödanimiku vaatamiseks, vaid pigem tulevikuplaanide haudumiseks: Oležkale ja Kirillile võis kolmanda korruse aknast vett pähe valada, kommipaberisse pakitud sitajunni pakkuda või keelitada neid talvel ukselinki limpsama. See kõik

oli muidugi klassika või tegelikult lausa kulunud värk. Kõige uhkem olnuks midagi sellist korraldada, et Oležka ja Kirill miilitsasse viidaks.

Miilitsat kartsid lapsed kohutavalt. Ja täiesti arusaamatul põhjusel — loeti neile ometigi lasteaias enne und ja pärast und, söögi ette ja söögi taha poemi militsionäär onu Stjopast, kõikide laste sõbrast. Ent hirm püsis. Täpsemalt öeldes kannatasid selle käes poisid, tüdrukud vähem või üldse mitte — Julia oli kord imestusega vaadanud, kuidas tema rühma poisid, nagu õudusest viltu, pagesid lasteaeda ilmunud miilitsavormis mehe eest. Miilits oli lihtsalt kellegi isa, tema tulek lasteaeda polnud seotud kavatsusega kedagi ära viia. Või „arreteerida“, nagu poisid hiljem tähtsusest puhkides seletasid.

Julia maailmas olid hirmud täiskasvanute ees täiskasvanute endi hirmudega põimunud. Näiteks juhtum Julia kauaaegse lemmikkasvatataja Galina Ivanovnaga. Ta hoidis tüdrukut vanaemaliku kiindumusega — kui Juliat ähvardas karistus järjekordse vallatuse pärast, võttis ta lapse kohemaid oma kaitse alla. „Mõned kohe on sellised elavaloomulised, ei või iial teada, milleks see hea on ning kuhu nad lõpuks jõuda võivad!“ õpetas Galina Ivanovna nooremaid kolleege. Ja lisas poolnaljatades, ent samas ettekuulutaja jõuga, et Juliast saab ükskord naiskosmonaut, uus Valentina Tereškova: „Näete, kuidas tüdruk mängib lennukitega ja joonistab rakette!“

Mõnikord ennustas ta väikesele kaitsealusele lööktöölise aunimetust, võib-olla isegi sotsialistliku töö kangelase oma, teinekord jälle meistersportlase tiitlit kas vehklemises või võrkpallis. „Kas te arvate, et sõja ajal olid rindel ja partisanisalkades mingid nunnukesed?“ küsis Galina Ivanovna noorematelt kolleegidelt.

„Jah, aga distsipliin, Galina Ivanovna, ka seal valitses distsipliin!“ vaidlesid nood vastu.

Muidugi, distsipliin, nõustus Galina Ivanovna ja konfiskeeris lõunase unetunni ajal Julia aluspüksid, teades täpselt, et palja tagumikuga plika ei hakka voodist välja hiilima, et tuua tüütu lõunauinaku lühendamiseks endale mängunurgast mõni lelu. Julia suhted Galina Ivanovnaga olid idüllilised selle päevani, kui nende rühm avastas varakevadisel ajal põõsastiku varjus ikka veel sulamata lumehange ja korraldas selle otsas möllu; läks ägedaks lumesõjaks, kus poisid kisasid sõjafilmidest kuulnud fraase, nagu „hende hohh!“, „Gitler kaputt!“ või „pataljon, minu juurde!“. Julia kisas ka kõiksugu tobedusi, aga väiksemaid, vähemalt tema enda arvates: tema hõikas reakesi populaarsetest lauludest, näiteks „olgu jääv meile päike, olgu jääv meile ema“, üritades iga laulurea lõpus vastasele lund krae vahele toppida — säh sulle päikest, säh sulle ema ja säh sulle mind, Julia Ivoginat! Julia suutis kahele rühmakaaslasemale lumepalli krae vahele suruda, nalja oli taevani, kilkeid üle kogu lasteaia õue; ning pärast õueskäiku ootas uus lõbus tegevus — sulaveest raskeks tõmbunud riiete ladumine riietusruumi kuivatuskappi, millele pidi väljakujunenud tava kohaselt järgnema kuum kakao ning diafilmid koer Piffi seiklustega.

Kõik oli nii tore, et enam parem ei saanudki olla. Ja siis korraga kõrgus Galina Ivanovna järjekordset lumepalli pätsiva Julia kohal, rabas tüdrukul käest ja tiris ta kätt nagu tangidega pigistades lumehunniku otsast alla. „Mida sa, vastik plika, just hüüdsid! Mida, ah?“ sisistas Galina Ivanovna. „Tahad vangi minna? Vasta mulle, vasta, kui sinuga räägitakse, vangi tahad minna, jah, kas kutsun miilitsa, kas kutsun, sa vastik plika!“

Üllatusest oimetu tüdruk vaatas kasvataja virildunud nägu, saamata aru, mis oli Galina Ivanovnaga juhtunud. Miks ta oli muutunud selliseks... selliseks nõiaks. Mida oli Julia viimati hüüdnud... lauluridu „Briljantkäest“, kus Nikulin laulis kuujänestest, sellest, kuidas nad niidavad võlurohtu ja laulavad, et nii rebane kui öökull on neile ükspuha: a nam vsjo ravno, a nam vsjo ravno... Neid sõnu oli liivakastis ja mänguasjade nurgas lauldud sadu kordi. Kõik laulsid seda ja keegi täiskasvanuist polnud sellest kordagi raevu sattunud.

„Kuidas sa julgesid hüüda „hurraa, Lenin on surnud!“?“ kähises Galina Ivanovna ja sakutas hirmunud last nagu tuusti. Galina Ivanovna muundumine oli nii seletamatu, et muidu söakas Julia ei suutnud enda kaitseks sõnagi iitsatada. Tema ei olnud midagi niisugust hüüdnud, seda oli teinud mõni poiss, nende suust tuli alailma kõiksugu vastikuid hüüdlauseid, kus lubati kedagi maha lasta, kontrad näiteks, või siis viimse veretilgani võidelda, tavaliselt fašistidega.

(Ma võin oletada, et stseen ei jäänud arusaamatuks mitte ainult meie väikesele kangelannale, vaid ka lugejate enamikule. Tunnen kohustust selgitada. Esiteks: fraasi „hurraa, Lenin on surnud!“ tsiteeris mänguhoos laps, kelle isik jäigi tuvastamata, kindlasti ebatäpselt — õige fraas, kuuldud kusagilt filmist, võis olla: „Seltsimehed, Lenin on surnud, aga ta jääb igavesti elama, hurraa!“ Teiseks: Galina Ivanovna, nii nagu enamik tema põlvkonnast, oli isiksusena kujunenud eelmise sajandi 30.—50. aastatel Nõukogude Liidus; Lenini surma üle rõõmustav hüüdlause talle usaldatud lasteaiarühmas tekitas Galina Ivanovnas paanikahoo — tema kuldses noorpõlves ja helges keskeaski oleks sellele hüüatusele järgnenud kuratliku vormeli „25 pluss 5“ rakendumine.)

Pärast seda juhtumit oli Julia sõprus Galina Ivanovnaga läbi. Tüdrukut ei häirinud niivõrd sakutamine ja süljepritsimine, temas tekitas troisi ebaõiglane süüdistus: kuidas sai keegi üldse oletada, et tema, Julka Ivolgina, võinuks hüüda „hurraa, Lenin on surnud!“? Ega ta mingi lollakas polnud. Galina Ivanovna pidanuks ise aru saama, et midagi sellist hüüdis keegi teine, kas või see ülbusest pakatav kolmanda rühma Tolik, keda Julia kahtlustas esimese rühma laste riidekappides tuhnimises, et lõhkuda sinna hoiule pandud mänguasju, neid, mis olid kodunt üheks päevaks kaasa võetud. Julia põles soovist kurjategijat tabada, aga ei suutnud välja mõelda, kuidas teda vahele võtta. Järgmine lugu sellesama Toliku osalusel toetas Julia kahtlusi.

Kunagi soojal aastaajal viidi lasteaia esimene ja kolmas rühm enne-lõunasele jalutuskäigule kohta, kus mererannas olid näha pooleldi kinni kasvanud kaevikud.

„Sõjaajast!“ teatasid poisid rõhukalt. „Meie omade kaevatud!“ lisasid nad veelgi tähtsamalt, kui keegi urgitses põõsaste vahelt välja roostes ja aukliku Nõukogude sõduri kiivri.

Muidugi algas pärast seda suur sõjamäng (kus kõik tahtsid olla puna-armeelased ja mitte keegi põlastusväärne frits), aga siis tuli Tolikul ja veel mõnel tema rühmast pähe, et maapind, millel nad mängivad, on meie sõdurite verest läbi imbunud. Poistelt tuli korraldus, et keegi ei tohi selle peale pissida. Nemad ise said rannas kivide peal seistes siristada otse vette, ent mida pidid tegema tüdrukud?

„Meie madrused on laevadega merepõhja vajunud ja järelikult on meri ka püha,“ üritas Julia võrdsust maksmata panna. Poisid vaid irvitasid selle peale ning moodustasid patrulli, mis pidi põõsaste vahel liikudes kontrollima, et ükski tüdruk ei hakkaks pühitsetud mulda teotama. Julias tärkas tõsine kahtlus, et kogu selle asja mõtteks oligi tüdrukute kiusamine.

Poiste õhina mujale suunamiseks tuli ettepanek ehitada pühitsetud maapinnale mälestusmärk. Mõttest haarati vaimustatult kinni: lapsed töid sealtsamast rannast ümaraks lihvitud kive, mis kuhjati väikeseks püramiidiks, selle otsa asetati põõsastest leitud sõdurikiiver, ümber ehitati aed – nagu Sinimägedes haudade ümber, ainult selle vahega, et päris aiad olid tehtud rauast, aga neil oli see rookõrtest. Lillepärjad mälestusmärgile asetamiseks jäid tüdrukute punuda. Poistepatrull kaotas nende tegemiste käigus valvsuse ja nii said tüdrukud põõsaste vahel oma asjad rahulikult aetud. Ainult kolmanda rühma Ninka, keda hüüti Piripilliks, tegi püksid märjaks, nii et kasvataja võttis need tal jalast ja ta pidi tagasiteel lasteaeda tema kannul jõlkuvate poiste norimist taluma. Aga Ninka oligi tobuks, ja tobusid ei suutnud isegi Julia aidata.

Niipalju meie väikesest kangelannast sissejuhatuseks. Ah jaa, vabandust, et kuidas ta välja nägi? Eeskujulik, ma ütleks. Ta oleks võinud olla modeliks Sillamäe linnaparki püstitatud kipsist allegooriale, mis kujutas Nõukogude last kui kogu inimtõu apoteoosi: ümarate põlvede ja tugevate patsidega plika hoiab kõhu peal trummi, andes kogu oma olekuga teada, et ei karda tema hunt ega tonti. Kui sellele väikesele *Übermensch'* ile lisada sagedastest kukkumistest kärnas põlved ja puu otsas turnimisest kriimud käsivarred ning sääred, puistata nõpsnina ümber mõõdukas koguses tederetähne, lüüa välja ülemise rea piimahambad (kuueaastasena oli vaja jalgrattaga trampliinihüpet teha) ning tõmmata muidu täiesti ideaalsele lõuale arm (nelja-aastasena oli vaja minna kapi otsast gloobust ära tooma), siis ongi see päris Julia. Mis veel? Sõstrasilmad, ruuged juuksed, tugevad kulmud. Igapäevaseks riietuseks väljaveninud põlvedega dressipüksid, jalas hiina ketsid, mida ta üritas jalga panna isegi talvel, nii et ema oli sunnitud need keldrisse peitma. Tahate teada, kas aimus tema kehavormides ja näojoontes tulevast vene iludust? Sellele küsimusele ma ei vasta. Julia oli just saanud seitsmeseks, selles eas plikade vaatamine niisuguse pilguga on keelatud.

Päev, kui meie kangelanna elu mitmekülgsega lähemalt tuttavaks sai, juhtus olema 1969. aasta üheksas mai.

Julia päev algas hommikul pool seitse. Ta oli, nagu kõik lapsed selles eas, varajane tõusja, aga sel päeval oli tema hommikuseks virkuseks siiski eriline põhjus. Sillamäel oli tol kaugesse minevikku jäänud ajal kombeks Võidupäeva hommikul linnarahvast äratada orkestrihelidega. Mängiti midagi Tšaikovski patriootilisest loomingust. Muidugi ei seostunud mängitud viis Nõukogude inimestel Napoleoni-vastase sõjaga või Ivan Sussaniniga, ei — nende silme ees kangastus Punasel väljakul valge ratsu seljas kappav marssal Žukov, võiduka Punaarmee sirged kolonnid ning seda kõike jälgimas heasüdamlikult naeratav Stalin — lihtne, omane ja hea.

Julia tänavale jõudis muusika tavalise veoauto kasti; auto sõitis linnas ringi väljakujunenud teed mööda, peatudes kindlates kohtades, et mängida kõikjal üht ja sama jupikest Võidupäeva marsist: paa-pa-pa-paa-pa-pa-paa-pa-pa-paa — nii kolm korda järjest, siis tuli väike teemaarendus ning kohe selle järel pandi etteastele punkt suure trummi mürtsuga; kõige lõpuks kostis undavast megafonist hüüatus: „Seltsimehed, s dnjom pobedõ!“ Siis lükkas juht raginal käigu sisse ja auto põristas järgmisele tänavale, kus kõik kordus täpselt samas järjekorras.

Orkestriauto lähenes Julia tänavale kusagilt kesklinna poolt, selle helid kostsid tema koju juba kaks peatust enne seda, kui auto päriselt tema tänavasse jõudis. Seda muusikat meie Julia hommikul vara aknalaua pingsalt ootaski. Vanemad ei lubanud tal kolmanda korruse avatud akna peal kõõluda, aga õnneks kostis muusika täiesti selgelt ka läbi kinnise akna.

Orkestrandid kuulutasid linnarahvale igakevadist rõõmusõnumit veoautokastist, mille poorte kaunistas erepunane kangas. Kui Julia seda autot esimest korda nägi — ta võis siis olla nelja-aastane —, oleks ta suurest ehmatausest aknalaualt peaaegu alla potsatanud: Võidupäeva kuulutatav orkester istus matuseautos; selles polnud kõige vähematki kahtluseraasu! See oli ilmeksimatult äratuntav matuseauto, vahe oli vaid selles, et GAZ-69-na tuntud krusa laskis matuseauto rolli täites kõik poordid alla, võimaldades linnarahvale vaba vaate platvormi keskel ilutsevale puusärgile; orkestriauto funktsioonid olid poordid aga üles tõstetud nagu elavate inimeste transpordi puhul. Ent poorte kaunistav punane draperii oli mõlemal juhul täpselt seesama. Võidupäevaorkestrit esimest korda nähes teadis Julia hoobilt, et mitte ainult auto, vaid ka orkester ise on seesama.

Matuseid oli pisike Julia oma nappidest eluaastatest hoolimata näinud kümneid.

Sillamäel elatakse tihedalt üksteise kõrval, peal ja all; linn koosneb suurtest kommunaalmajadest ning statistilise tõenäosusega sureb igas tänavas iga nädal keegi; hoogsa suremisega oldi ametis isegi kuuekümnendatel aastatel, linna demograafilisel kuldajal. Matused olid tookord avalik üritus, erinevalt praegustest languseaegadest, kui ei suudeta

väärikalt elada ega ka surra; tollal olid orkester ja rongkäik kohustuslikud, ning kohustuslikud olid ka pealtvaatajad, kes hindasid tänavale toodud itku ja valu.

Pulmadest ei teadnud väike Julia suurt midagi, pulmad ei olnud tema kodulinnas nähtavad. Ei kihutanud seal autosignaali huiates pulmaronge ega tõmmanud keegi üle tänava köit, et võtta pruutpaarilt läbipääsumaksuks obligatoorne noos viina. Pulmade kui ühiskondliku lõbustuse asemel olid selles linnas matused.

Uudishimulikke köitsid enamasti traagiliselt hukkunute ärasaatmised; ning traagilistest juhtumitest polnud linnakeses puudust. Linnast lõunasse ja itta laiuvates metsades-soodes leidus hulgaliselt lõhkekehasid ning laskemoona, sõja ammust pärandit, mida linnakese poisid käisid kullakaevurite kirega otsimas. Leiud lammutati püssirohu ja trotüüli — või „tooli“, nagu nad seda ise nimetasid — kättesaamiseks, leitud kraami võidi ka lõkkesse asetada, eemalt kividega loopida ja teha muud sellist, mille paljas nägeminegi oleks täiskasvanutel juuksed püsti ajanud. (Üks tuttav rongijuht jutustas poistekambast, kes asetas kusagil Vaivara kandis tema rongi tee relssidele lõhkemata mürsu, tehes seda — ja see on oluline lisandus — liigutusega, mis meenutas Nõukogude sõjafilmitides sakslaste rongide tee lõhkeainet asetanud partisanide tegutsemist. Sellest faktist järeldub, et poiste ulakus polnud halvast ajendatud, vaid pigem ikkagi patriootilise kasvatustöö vili.)

Õnnetuste rida algas igal aastal kevadise vaheajaga, mil poistel polnud metsades kondamisest midagi targemat teha: metsamineku algne plaan võis olla kasemahla hankimine ja lõksetegemine, see ei tarvitsenud tingimata olla kellegi või millegi õhkulaskmine.

Asjad lihtsalt läksid oma rada.

Seitsmeaastase Julia senise elu uhkeimal matusel saadeti ära neli poissi, kes olid langenud miini, või nagu asjatundjad täpsustasid, tankitõrje-miini ohvriks. Poole linna pealt kokku jooksnud lapsed jälgisid täiskasvanute summa eemalt, julgemata suurte inimeste vahelt läbi lipsata, et heita pilk avatud — nii elevel laste hulgas sädistati — puusärkidesse. Sellest hoolimata teati rääkida judisema panevaid üksikasju: ühel poisil olevat plahvatus huuled ära rebinud, teisel puuduvat alakeha ning kõik olla näost täitsa sinised.

Värvid olid surnutekultuses olulised. Matusesautol olid küll punased poordid, ent surnute värviks peeti ikkagi sinist. Mõnikord korjasid lapsed põnevus- ning jubedusvärinaga surnu viimasele teekonnale laotatud kuuseokstelt pudenenud käbisid (aga hoidku selle eest, et keegi niisuguse käbi taskusse võiks panna, sellisele lapsele tuleb öösel une pealt külla käbi omanik ise!), et siis lükata selle soomused laiali ja näidata üksteisele lihavat sinakust, mis küütleb soomuste rootsule kinnitumise kohas.

„Näe, surnu liha! Pane nina vastu ja nuusuta, tunned haua lõhna?“ hirmutasid nad üksteist. Surnute viimine Sinimägede-nimelisse kohta ei

saanud olla juhus. Juhustesse selle linna lapsed ei uskunud, nende kindlat veendumust mööda olid siin maailmas kõik asjad seotud.

Kord aastas — üheksandal mail — muutusid Sinimäed linna elanikele palverännukohaks. Võidupühal pandi paremad riided selga, pakiti kotid võileibu ja keedetud mune täis, võeti lapsed käe otsa ning mindi pikas kolonnis Sinimägedesse.

Seitsmeaastane Julia oli seal juba kolm korda käinud. Esimesel korral isa kukil istudes, teine kord kõndis ta kolmandiku maast juba omal jalal, kolmas kord täitsa suure inimesena algusest lõpuni ise. Teekond käis nii: esmalt esimese pähklisaluni, mida Julia tundis nagu oma taskut, sest see oli üks põhilisi mängukohti; sealt teise pähklisaluni, mis oli samuti suhteliselt tuttav paik, kuigi natuke ohtlik, sest seal hulkus igasugu imelikku rahvast — näiteks mingi mees, kellel oli kombeks suvel päikese-paisteliste ilmadega päris ihualasti põõsaste vahel ringi käia (ülemise korruse Nataška kinnitas, et see imelik kuju olevat eestlane); siis tuli vantsida natuke aega mööda asfaltteed kuni Perjatsini, kus pöörati vanale Narva maanteele; see tee asus juba teisel pool Julia igapäevase maailma piire, sinna polnud ta oma mängudega veel jõudnud; ning sealt edasi tuli kõndida, nüüd juba hambad ristis, veel paar kilomeetrit lõppeesmärgini.

Bussiliiklusele ei tasunud loota, sest Sinimägedesse voolavat linna-rahvast poleks suutnud ära viia ükski bussipark. Bussiga toodi tähtsaimaid inimesi linnavalitsusest, parteikomiteest, veteranide ühendusest. Lihtsad inimesed läksid jalgsi kilomeetrite pikkuse inimjõena, liikudes nagu hadži teostavad palverändurid Kaaba poole.

Kaabaks oli Sinimägede kalmistul asunud Nõukogude sõdurite ven-nashaud — punasest graniidist tahukas, mitte eriti suur, umbes nelja meetri laiune ja kahe meetri kõrgune, ehitud punase viisnurga ning kuldsete kirjadega, kust võis lugeda: „Igavene au langenud kangelastele!” Aga võib-olla ka, mu mälu hakkab tuhmuma: „Kedagi pole unustatud, midagi pole unustatud.”

Tahuka ümber kogunenud inimestele (neid oli tuhandeid, praktiliselt kogu linn) kõnesid ei peetud. Tseremoonia piirdus leinamarsi ja aupaukudega, viimaste korraldamine jäi lähedalasuva sõjaväeosa hooleks.

Leinatseremoonia lõppedes algas võimas piknik: mõned seltskonnad laotasid linad söökide-jookidega põõsaste vahele, teised panid need pereliikme hauale, mälestamaks lahkunut vene inimese kombel. Seeläbi omandas üheksas mai sillamäelastele hingedepäeva tähenduse, nii nagu see on kombeks mõnede rahvaste juures. Aga sellele asjaolule Julia ega ka tema vanemad ja tema mängukaaslaste vanemad ning üldse linnaelanikud ei mõelnud. Fašistlikest tavadest linnakeses ei teatud ega tahetudki midagi teada.

Võidupüha hommikul linnas ringi sõitnud matuse-võidupühaauto, mille kastis istusid matuse-võidupüha orkestrandid, ei tekitanud Julias õõva. Vastupidi, Julia arvates polnud üheksandast maist vahvamat pidupäeva,

kui uus aasta ning sünnipäev ehk välja arvata — aga kõikidele teistele pidupäevadele tegi Võidupüha pikalt ära; naistepäevale, esimesele maile ja oktoobripühadele.

Pärast seda, kui orkester oli tol 1969. aasta kevadhommikul nende tänavast lahkunud, algasid tüdruku kodus rõõmsad askeldused: ema tegi võileibu, keetis mune ja valas mahla pudelisse; tema päevaplaan oli erinevalt isast lihtne ja selge. Isa põõnas ikka veel eelmise õhtu peatäit välja, tehes seda niisuguse norinaga, mis pani sügavalt kahtlema, kas ta ikka suudab minna sel päeval koos naise ja lapsega kusagile kaugemale. Julia aitas minekule kaasa põhiliselt sellega, et käis väikese toa ukse vahelt, kus paps lahtivõetud diivani peal põõnas, tasahilju vaatamas, kuidas temaga lood on. Paps lamas, jalad ukse poole, tekk pealt maha aetud, sinakad munandid ja ponsunud peenis musta värvi trussikute harudest välja pressimas. Julia vaatas neid talle arusaamatuks jääva otstarbega elundeid uudishimu ning vastikustunde seguga: ema küljes midagi sellist ei tilbandanud, ka lasteaias polnud poistel selliseid asju.

Isa norskamine omandas aeg-ajalt lausa meeleheitliku varjundi. Julia lippas köögikappi vaatama, et kontrollida oma oletust: nii oligi, kumbagi viinapudelit, mis olid seal veel eile lõuna ajal seisnud, enam polnud. Kadunud viinast teadis Julia järgmist: kaks ja pool rutsi pudel, tehtud Poolas, varustatud keeratava korgiga, mis oli ennekuulmatult peps moodus pudeli sulgemiseks — Nõukogude pudelitel oli korgi asemel stantsitud plekkmüts, mida ei saanud eemaldamise järel enam kuidagi tagasi panna, nii et äärmise häda puhul suruti sinna ajalehest keeratud punn, aga see oli niisugune huinja (Julia teadis täpselt selle sõna tähendust), et parem oli pudel mõne vägeva lonksuga lihtsalt tühjaks juua.

Julia paps oli Võidupüha tähistamist alustanud muidugi juba eile, pärast tööpäeva lõppu. Nagu enamik linna mehi.

Emä käis samuti paar korda papsi kainenemise edenemist hindamas, visates abikaasale meheau kattedeks teki peale, mõtlemata seejuures kuigi-võrd, kas niisugune ebasünnis pilt võiks õrnas eas Juliat kahjustada. Jah, olgu igaks juhuks lisatud, et Julia perekonnal puudus hingelis-perekondlik seos Vana Testamendi äravalitud rahvaga, nii polnud nad ka teadlikud õnnetustest, mis tabavad joojaid isade katmatust salaja vaatavaid lapsi. Ega teadnud nad ka Loti tütarde lugu. Julia isa munandites puudus igasugune sümbolism. Tal lihtsalt olid need olemas, laiaharulised musta värvi trussarid ei varjanud mainitud anatoomilist fakti, need pigem rõhutasid seda, ning meie Julia oli sellele vaatepildile peale sattunud.

Julia otsustas suured nende muredega omapead jätta; ta vuhkis mannapudrutaldriku kiiresti tühjaks, tiris pidupäevakleidi selga ja valged põlvikud jalga ning kiirustas välja. Kuni vanemad toas koperdasid ja norskasid, jõudis õues nii mõndagi ette võtta. Pidupäevariiete tõttu polnud võimalused nii laiad kui argipäeval, aga vähemalt keksu sai küll mängida.

Õues avastas Julia, et ta on oma maja lastest väljas esimesena. Suurtestki inimestest paistsid vaid teise trepikoja ees pingil istuvad morniilmelised San Sanõtš (tumeda soniga) ja Pal Palõtš (heleda võrkkaabuga). Mehed tõmbasid paberossi „Belomorkanal“, vahetades vaikse medalitilina saatel harvu sõnu.

Julia silmitses medaleid meeste rinnas. Eelmisel Võidupäeval oli medaali ja ordenite nägemine San Sanõtši ja Pal Palõtši rinnas valmistanud talle tõelise üllatuse, ja see tunne tabas teda, kuigi nõrgemalt, nüüdki. Sõjaveteran, see pidi kõlama uhkelt. Sama uhkelt nagu „bolševik“ või „tšekist“. Pidanuks kõlama, kindlasti pidanuks, ent Sillamäel oli kõik kuidagi teistmoodi, kuidagi valesti — Julia tähelepanekul olid sõjaveteranid linna suurimad joodikud. Või pigem nii: suurimate joodikute hulgas oli palju sõjaveterane.

San Sanõtš tavatses õhtul hilja koju tulles lõhkuda omaenda kodu ust rusikate ja jalgadega, röökides looma kombel midagi arusaamatut teisel pool pisaraid valavale tädi Klavale, oma seaduslikule abikaasale, rasket tööst karjääris ning mehe joomatuuridest närvutatud kõhnale naisele. Pal Palõtš öise laamendamisega silma ei paistnud; tema saabus koju õigel ajal, see tähendab, paar tundi pärast tööpäeva lõppu, aga ikka väga raskel ja kõikuval sammul, mida kolmanda trepikoja Paška ja Dimka mõnikord järele aimasid, vänderdades ülejäänud lastekarja suureks rõõmuks Pal Palõtši sabas ühest kõnniteeservast teise, kuni Paška jäi selle kometiga emale vahele ning sai sellise koosa, et tema hädakisa kostis isegi turnimispuude platsile ära.

Julia jälgis teise trepikoja ukse ees kekseldes sündmuste kulgu. Esimesest trepikojast tuli välja kaheksandas korteris elav Ljuba, ammu abiellumiskikka jõudnud, aga ikka veel vallaline tütarlaps, kelle arvukatele romaani-dele elas kaasa kogu maja. Moeahv Ljuba pani kõik Gagarini tänava tüdrukud oma pikkade, otstest teravaks viilitud ja punaseks lakitud küüntega ahhetama. Ljuba ei töötanud karjääris ega tehases, ta oli kusagil poes müüjaks, ta võis endale selliseid küüsi lubada, nagu tema maja ülejäänud naisasukad pigistasid etteheitvaks kriipsuks tõmmatud huulte vahelt.

Ljuba soovis esihammaste kuldkroonide särades San Sanõtšile ja Pal Palõtšile häid pühi.

„Sulle ka, Ljubotška, sulle ka!“ soovisid mehed raudhammaste helkides vastu.

„Näe, kus on end üles löönud, laseb täna endale taha keerata või?“ porises San Sanõtš, silmitsedes põlglikult Ljuba hõõritavat tagumikku.

„Kuule, Palõtš,“ pöördus San Sanõtš kaaslase poole, „kuidas ta selliste küünistega end pärast suurel asjal käimist pühib?“

„A võib-olla ei pühigi. Altpesu ta igatahes ei tee. Kui majja tuleb, on trepikoda viienda korruseni vituhaisu täis,“ urises Pal Palõtš ninast ja suust suitsu pahistades.

Sealsamas kekslevale Juliale ei pööranud mehed mingit tähelepanu. Tüdruk heitis keksukivi esimesse kasti ja alustas, selg ees, „päikese“ poole

hüplemist – keksutšempioni seisus kohustas minema raskemat teed –, mõeldes samal ajal, et filmide sõjaveteranid võtaksid ühe Julia-suguse vahva plikatirtsu praegu sülle, teeksid pai ja räägiksid sõjast midagi hästi huvitavat.

„Joptvoju, meil oli polgus üks selline mära, isegi poolsurnutel läks kõvaks, kui ta neist möödudes vittu plaksutas... Kuule, tüdruk!” pani San Sanõtš lõpuks Juliat tähele. „Mida sa siin kuulad pealt suurte juttu, mine kohe liivakasti, milleks see liivakast siia on ehitatud, ah?!”

Julia ei läinud liivakasti, tõmbus niisama kaugemale. Õnneks tuli esimese trepikoja Dimka õue. Poiss patseeris uhkelt Julia juurde, tõstes jalgu nagu kukeke; tema jaki õlgadele olid õmmeldud päris ehtsad sõduri-pagunid, punast värvi, kummalgi pagunil kolm kitsast kollast triipu. „Seersandi omad!” nohistas Dimka õnnelikult. Kaugele üle olanukkide tolgendavad pagunid ei teinud Dimkat raasugi mehisemaks või kuidagi soliidsemaks, aga siiski uuris Julia aupaklikku nägu tehes, kustkohast on Dimka endale midagi nii vägevat saanud. Poiss kukkus õhinal jahvatama Leningradis elavast suurest sugulasest, kes teenis sõjaväes Hiina piiri ääres ja lubas talle lisaks nendele pagunitele ka veel päris täägi tuua. Ja automaadi ja siis veel granaadi ka, hakkas Dimka oma valele kiiresti kihte peale kasvatama.

Dimkal polnud muidu väga vigagi, temaga võis isegi jäätist kahe peale klappida, sest erinevalt teistest poistest ei üritanud ta jäätise jagamisel sohki teha. Ja paaril korral oli ta näidanud Juliale, kuidas pikad makaronikujulised püssirohutükid tuleb hõbepaberisse mähkida, nii et üks ots jääb lahti, ja siis tikuga sinna tuli otsa panna. See oli nagu väike rakett kohe, vuhises ja keerutas õhus ringi, jättes endast maha kirbe, aga samas hästi mõnusalt lõhnava suitsusaba. Püssirohumakarone pani Dimka oma vanema venna Vitjoki tagant pihta. Vitjok käis viiendas klassis, tema juba teadis neid kohti, kust võis selliseid püssirohumakarone leida.

Siis tulid välja nende emad ning nad otsustasid kõik koos minna Sinimägedesse. See „kõik” ei hõlmanud Vitjokki, tema oli juba kuhugi kadunud oma sõpradega, ega ka nende isasid; Dimka paps magas ilmselt sedasama pohmelli välja mis Julia omagi. Kõik oli nii, nagu peab.

Hadž Sinimägedesse oli seitsmeaastastele lastele igati jõukohane; tuhandete teiste endataolistega rohelise aasa ja lõhnavate mägede poole rühkides võis selle hiiglasliku inimjõe iga üksik liige liuelda kollektivismivoogudel nagu jökke heidetud pilbas. Lihtsamalt väljendudes: minna oli kerge, minna oli lõbus. Kalmistu poole viivat teed mööda marssides arutles Julia kes teab mitmendat korda, miks seda kohta siin nimetatakse „mägedeks”.

Polnud need mingid mäed, natuke kõrgem koht lihtsalt. Ja miks need kühmunud olevat „sinised”? Ema rääkis kord Juliale, et enne sõda olnud seal sirelipõõsad, mis kevadel õitsedes muutsid kogu paiga eemalt vaadates siniseks. Praegu olid mäed või niinimetatud mäed enamjaolt kaetud

okaspuude ja võpsikuga; sirelid olevat sõja ajal pommitamise ja tulistamisega maha niidetud. Julias tekitas kogu see jutt väikest umbusku. Ema oli Brjanskist ja isa kusagilt Volga kandist, kust pidid nemad teadma, mismoodi Sinimäed enne sõda välja nägid? Ja üldse, Julia ei teadnud ühtegi last, ei oma tänaval ega lasteaias, kelle vanemad oleks kunagi neid sireleid oma silmaga näinud.

Kogu sirelitejutt põhines Julia ema töökaaslase, karjääri markšeiderite osakonnas töötava Aime Avgustovna sõnadel. Tema mäletas ka seda, kuidas Sinimägede ühishauda toodud kondid korjati metsa alt ja soode keskelt kokku, toodi siis justkui mingisse kokkuostu — no täitsa nagu jõhvikad, mille liitri eest anti kaksümmend kopikat; Julia teadis seda jõhvikate värki täpselt, sest kolmandas trepikojas oli üks perekond, kelle vanaema läks jõhvikate küpsemise ajal Sirgala soodesse lausa elama, et seal päevad läbi marju korjata ning külmkapi ostuks raha koguda. Samamoodi olevat ka langenud kangelaste luid kokku korjatud. Ainult need olevat jõhvikatest kallimad olnud, rubla pealuu eest. Kavalamad olevat pealuud pooleks lõonud, et saada ühe surnu pealt kahe surnu preemia- raha. Nii räägiti.

Julia mõtles tookord, kui ta ema ja naabrainsa juttu salaja pealt kuulas, kõige üle pikalt järele, ning jäi ehmatusest keeletuks. Kustkohast võisid ühishaua rajajad teada, kelle kondid neile toodi? Aga kui nende hulgas olid ka fašistide omad? Kindlasti pidid nendegi jäänused seal kusagil metsas vedelema. Hirmus mõeldagi... Sest mis tuleb välja? Aga see, et siis viiakse Võidupäeval lilli ja lastakse saluuti ka fašistidele, kes on eksikombel sattunud Sinimägede ühishauda. Kohutavamast teotust ja kõige püha jalge alla tallamist oli raske ette kujutada.

Murelik Julia paristas ema süles istudes kõik need küsimused ja kahtlused ühe hingetõmbega välja.

„Ei tea, tütreke, ei tea...“ pomises ema. „Noh, küll seda kuidagi kontrolliti,“ torises ta pahaselt. Sikutas siis Julia lontivajunud põlvikud jalast, avastas kohutavad pesemata varbad ning saatis tütre karmide sõnade saatel vannituppa.

Laps taipas, et küsimused ühishauda hiilinud fašistlikest kontidest on edaspidi targem enda teada jätta. Pärast seda jutuajamist võitles ta veel tükk aega õhtuti enne magamajäämist silme ette kerkivate piltidega Nõukogude sõdurite kõrval kahjurõõmsalt lõugu lõgistavatest fašistidest, kes seal Võidupäeva aupaue ja orkestrihelisid kuulasid, öösiti aga ronisid maa alt välja, et marssida hirmsa klõbina saatel mööda Sinimägesid, löid parema käe sirgelt püsti ja röökisid sinist vahtu välja ajades: „Hail Gitler!“

Täna sel Võidupühäl ei tulnud need sünged nägemused Juliale meeldegi. Eks need olidki rohkem sellised õhtused mõtted. Praegu oli aga täiesti imeline hiliskevadine ennelõuna. Sinimägedesse jõudnud palverändurite kolonn oskas seda väärihinnata. Naised pöörasid näo päikese poole, mehed võtsid autokaupluse juurde aegsasti õllejärjekorda. Piknikukotte

esialgu lahti ei pakitud, jäädi kannatlikult ootama mälestustalituse algust. See toimus keskpäeval. Laste ärevus oli juba jõudmas haripunkti; nemad ei mallanud vaikselt oodata, keksisid varblaseparvena siia-sinna, et mitte kaotada ühtegi peatselt algava tseremoonia ettevalmistuse üksikasja: punase lindi tõmbamist ümber vennashaua memoriaali, sõdureid täis veoauto saabumist, orkestrimeeste puhumisharjutusi. Ja siis oligi asi sealmaal: neli sõdurit marssisid memoriaali juurde, astusid seda ümbritsevatele platvormile — igasse nurka üks sõdur, löid klõpsti täägi püssile külge ja tardusid püssi enda ees hoides valvewiseangusse. See ei tulnud neil üldsegi nii uhkelt välja kui Moskvast Punasel väljakul marsivatel sõduritel, aga eks see olnud lõpuks ka andestatav — Moskva on Moskva, kus nüüd meie vastu saame... Ühes asjas ületas tegelikkus siiski televiisori vahendusel nähtu: kui sõdurid hakkasid leinamarsi ajal püssidest saluuti laskma, jättis see lastele iga kord täiesti rabava mulje. Paarikümne meetri kauguselt kuulduna tekitasid pärispüsside lasud laste õrnas kehas füsioloogilise efekti, mis oli lähedal pörutusele; kõrvad löid helisema ning undama, ning see püsis laste peas veel mõnda aega peale laskude seeria lõppu, ja mis veelgi valus-magusam: kõhu ja rinna vahel olevasse kohta, sinnasamasse, kuhu lasteaias müramise pealt vopsu saamine võis panna tükk aega hingetult maas püherdama, tekitas laskude kaja sellise tunde, nagu võtaks üks hästi tugev käsi sealt kinni ja prooviks sind justkui kinnast pahupidi pöörata. Püssirohu lõhn ning läbi õhu lendavad helikivad padrunikestad olid juba tuhksuhkruks koogi peal; tihedalt punase lindi taga passinud poiste ahned silmad jätsid meelde iga padrunikesta maandumiskoha, et tulistamise lõpus, kui mälestusmärki ümbritsev keelutsoon avati, muruplatsile tormata ja padrunikestad pihku krabada. Julia osales samuti võidujooksus; ikka põhiliselt lõhna pärast, mida alles soojadest padrunikestest õhkus. See lõhn tekitas lausa sõltuvust. Vähemalt Juliale. Ema tualetilaual aukohal olnud lõhnaõli „Krasnõi Mak“ ei võlunud tüdrukut — teda tõmbasid tõrvatünn katlamaja taga, vihma-veelompidesse visatud kihisevate karbiiditükikeste terav lõhn, bensiiniaroomid, tavoti rammus lehk, lõkkes kärssav autokumm.

Ametlik osa ei olnud Sinimägedes kunagi liiga pikk. Kohe jõuti söömisejoomiseni ning see pakkus lastele uusi toredaid meelelahutusi. Oli mõtet tiirutada viina võtvate meeste ümber, et niipea, kui mõni seltskond lahkus oma koostumise kohast, kammida nende istumis- ja lamamisjälgede kohalt muru läbi. Dimka väitis pioneriausõna andes — kuigi rangelt võttes tal polnudki veel õigust sellist ausõna anda —, et ta olevat kunagi terve metallrubla leidnud. Rubla eest saanuks nädal aega iga päev jäätist süüa. Liikus legend ka kellegi leitud rahakotist, milles olnud kolmerublane rahatäht. Gagarini tänava laste jahimaaks oli poe ja bussijaama vahele jääv suur lage aas, kus töölt koju suunduvad mehed tavatsesid kolme peale klapitud pudeleid tühjendada. Kiirelt jookjate taskutest ei pudenenud tavaliselt midagi, paremat väljavaadet pakkusid need mehed, kes jõmisesid pikemalt, ideaalis jäid nii täis, et tukkusid paar tunnikest, püher-

dades joomispaigaks valitud maapinnalohus nagu imik voodis. Innukaid jutte metallrublade, liiati kolmekaid sisaldavate rahakottide leidmisest ei saanud muidugi tõsiselt võtta; juba hõbedase kümnekopikalise leidmine oli suur edu. Enamasti langesid laste saagiks vaskmündid, aga üks seegi olnud väärtuslik leid. Kõige odavam jäätis maksis kaheksa kopikat; leida joodikute viinavõtukohalt viiene vaskmünt ja vaadata siis veel poe ukse juures jalgadepühkimise resti alla ning vajalik summa oligi koos.

Agaga Võidupühal võis metallrubla leidmise ime ju teostuda: Sinimäed olid rahvast paksult täis, iga põõsa taga istus lõõtspilli tõmbav ja viina võttev seltskond, ning paar tundi peale pidustuste algust võis siin-seal juba näha raskes joomaunes mehi. Kes medalitega, kes niisama märkidega, millel kujutatud sputnik, Kremli tornid ja muud patriootilised motiivid.

Julia ja Dimka läksid murul külitavaid pidulisi vaatama. Nendega ühines Pavlik naabermajast. Pavlik oskas savist mängutanke voolida; selliseid, millel isegi torn käis ringi, torn tuli lihtsalt eraldi savikämpust teha ja siis tiku abil ülejäänud kerega ühendada. Pavliku suureks unistuseks oli leida soost päris tank; ta sonis sellest nii intensiivselt, et mõnikord omandasid need jutud juba tõestisündinud loo mõõtmed. Eks ta Dimkaga üks paras paar olnud.

Laste eesmärk polnud soomuse tegemine, põhiline oli ikkagi rõõm pidupäevast endast. Nad ei olnud ringkäigul ainsad, kõva konkurentsi pakkusid suuremad lapsed, neil olid pikemad jalad ja rohkem võhma, nemad jõudsid läbi kammida suurema areaali. Nad võisid nooremad ja nõrgemad huvitavamatest kohtadest ka toore jõuga eemale peletada. Suurematest läksid Julia, Dimka ja Pavlik kaarega mööda – sealt võis saada kadast või putke-puhkpüssist valusa siraka mööda sääri.

Piduplatsil ja selle ümbruses kohtas hulgaliselt tuttavaid nägusid: nende maja Ljuba ja veel paar potisiniseks värvitud laugudega vuhvat lõkerdasid auvahtkonna sõdurite keskel; paaril korral oleks lapsed äärepealt otsa jooksnud oma lasteaiakasvatajatele, sealhulgas Galina Ivanovnale (Lenini paks pruut, öäkk, saatis Julia talle mõttes tervisi), ning lõpuks avastasid Julia ja Dimka – mis ebaseeldiv üllatus! – ühe suure kuuse alt omaendi isad; õnneks ei pannud need lapsi tähele, olid teised silmanähtavalt heas tujus, lastes kõlada laulul kolmest tankistist, kolmest lõbusamast semust, mingeid tundmatuid samuraisid uljalt peksnud lahingumasina ekipaažist. Ka sellest kohast läksid Julia ja Dimka suures kaares mööda; põhjuseks polnud niivõrd asjaolu, et kuusest paarikümne meetri kaugusel mängisid suured poisid tühja konservikarbiga jalgpalli, vaid... noh, need seal olid ikkagi nende oma isad – kuidas sa nende järele luurad... Selle eest võis ka tagumiku peale saada: sest mitte ainult viina joovate meeste sõnavara kordamise eest ei pektud lastel kannikaid vorbiliseks, halb oli juba nende sõnade pealtkuulaminegi. Sellega oli targem mitte vahele jääda. Ja võib-olla polnud isegi kartus karistuse ees peamine... Ükskord oli Julia koos paari mängukaaslasega hiilinud vaikselt seltskonnani, kus oli veini joonud ka tema isa. Julia tuli sealt natukesest

aja pärast ära; tal oli kuidagi paha ja häbi hakanud, isegi raske öelda miks... Isa oli olnud täpselt samasugune nagu kõik joodikud — kuidagi võõras, loll ja nõme. Sellistest avastustest hakkabki lapsepõlv mõranema.

Piduplatsil ringi kondavad lapsed jõudsid uue surnuaia kõrvale jääva vana surnuaiani. Metsik, mahajäetud maalapp mõne viltuvajunud ristiga oli ümbritsetud madalast kivimüürist. Saksa tähtedest ristidel sai aru, et siia polnud maetud omad. Dimka ja Pavlik kasutasid juhust pissihäda õiendamiseks ja ka Julia kükitas kiirelt ühe suure sõnajalapuhma taha, tõrjudes mõtet, et äkki tuleb maa seest kondine käsi ja krabab tal tagumikust kinni.

Vana surnuaia tagumise müüri juurest avastasid nad San Sanõtši ja Pal Palõtši: nende asukoha reetis üle müüri paistev valge võrkkaabu (Palõtš) ja tume soni (Sanõtš); mehed olid toetanud selja müüri välimisele poolele, vastu päikesesooje maakive, ning võtsid viina.

Dimka, Pavlik ja Julia hiilisisid naeruturtsatusi tagasi hoides nendeni, liibudes vastu sama müüri, ainult vastaspoolele. Meeste omavaheline jutuajamine kostis nendeni selgelt.

„Tead, oli mul selline juhus, juba pärast Stalini surma, viiekümne neljandal, ma olin topograafilises ekspeditsioonis, sõjaväelises, Uurali sõjaväeringkonnas...” — see oli Palõtši hääl —, „autojuhiks olin seal, nu ega ma ainult barankat keeranud, aitasin neid muidu ka, kui oli vaja; kandsin mõoteriistu ja hoidsin mõõdulatti ja kõike tegin. No ja ükskord ekspeditsiooni ülem, kapten, ka rindemees, selge see, torkas teodoliidi mulle kätte ja küsis: kas sa, Pavel, tead, kelle tehtud see on? Aga teodoliidi peal oli selline alumiiniumist plaadike viisnurgaga ja kirjaga Leningrad-prib-stroi või mingi muu selline huistroi, nagu ikka, eks ole... A siis võttis kapten planšetist kruvikeeraja ja keeras plaadikese lahti, aga seal all... joma-joo, seal oli puha saksa tähtedega kirjutatud, Carl Zeiss, Jena. Vot sulle, Sanõtš, pribprom-huistrom. Ja ma veel imestasin, et kuidas on meil hakatud selliseid asju tegema, vaatad ja silm puhkab...”

„Aga minul,” — see oli Sanõtši hääl —, „oli Saksmaal pärast võitu eit, sellel olid küll kõik värgid nagu meie njurkadel...”

Kostis vedeliku kallamise häält.

„Võidu terviseks, Palõtš!” — „Võidu terviseks, Sanõtš!”

Müüri tagant kostis teeklaaside kokkulöömise kilin, kiired lõnksatused ning lõpuks sügavad hingetõmbed — mehed surusid nina leivakannikasse.

„Eit, räägid, oli sul...” võttis Palõtš jutujärje üles. „Kuidas siis?”

„Tulid saksa lirvad, kuus-seitse oli neid, ühel õhtul Ameerika tsoonist jalgratastega. Mustal turul käisid, a see oli keelatud, tead, meie patrull, joptvoju, võttis nad vahele. Eks neid siis nikuti risti-rästi kogu öö, aga üks nende hulgast, selline kiirema taibuga, see tegi mulle kohe silma, kui sai aru, kuhupoole asi liigub. Jaa... ma siis ütlesin poistele, et stopp, mehed, see siin on minu oma, seda ükski hui ei puutu! A need teised, need lasti mööda ringi, neid panid kõik, lõpuks isegi majandusrühma mehed,

joptvoju... Hommikul ei suutnud nad isegi jalgrataste peale istuda, niimoodi olid läbi tõmmatud... Mina oma eidega käitusin, tead, kultuuriselt, nagu inimesega käitusin."

Mehed löid taas kokku, jõid, ähksid.

Teisel pool müüri kükitav Julia võitles sooviga näpud kõrvadesse toppida. Sõjakangelased ei saanud nii rääkida. Ei saanud, see oli või-ma-tu! Filmides nad ei rääkinud kunagi nii. Aga filmid olid õiged, õigemad kui see surnuaed ja õigemad kui see jutt, mis tuli surnuaia müüri tagant. Võib-olla Pal Palõtš ja San Sanõtš polnudki tegelikult õiged sõjakangelased? Võib-olla nad teesklesid vaid... aga tegelikult olid reeturid. Just, vlassovlased või politseid. Pugesid sõja lõpus peitu, ootasid ära ja siis tulid välja, endal rind medaleid täis riputatud, et kõiki ära petta.

Julia vaatas altkulmu Dimka ja Pavliku poole. Poistel oli lõbus, nad hoidsid naerukõkutusi tagasi, nemad ei märganud sõjakangelaste juttudes vist midagi kahtlast.

Müüri taga oli vaikselt jäänud. Pavlik upitas end ettevaatlikult püsti ja kiikas teisele poole müüri. „Kukkusid ära,“ teatas ta asjalikult. Lapsed ronisid üle müüri. Pal Palõtš lamas täies pikkuses maas, püksiauk avali. San Sanõtš tukkus tema kõrval, poollääbakil vastu müüri, rinnaesine lahti. Luidrale rinnale oli tätoveeritud viisnurk sirbi ja vasaraga, selle kõrval paistis Stalini sõbralik nägu. Selliste tätoveeringutega inimene ei võinud olla fašistide käsilane, sai Julia otsemaid aru. Fašistid tegid koondu-laagrites selliste inimeste nahast lambivarjusid.

Siis ilmus nagu maa alt Dimka vanem vend Vitjok koos sõpradega. Poistest õhkus tugevat lõkkelõhna ja veel mingit hästi tuttavat aroomi. „Tehke, et kaote!“ andis Vitjok vastuvaidlemist välistava korralduse. Vitjoki säravad silmad vaatasid muljutud sigaretipakki San Sanõtši kõrval.

Väiksemad lapsed ei hakanud suurtega vaidlema; hea veel, et Vitjok oli Dimka vanem vend, muidu oleks võinud ka üle kurgi saada. Vitjoki kambast räägiti, et nad olevat kunagi ühe hulkuva koera bensiiniga üle valanud ja põlema pannud. Julia ei teadnud, kas seda uskuda. Lasteaias mõned poisid torkasid konnale kõrre tagumikku ja puhusid siis täis nagu õhupalli, seda jah, aga elusate koerte põletamine... seda oli raske uskuda. Pioneerid niimoodi ei teeks. Vist.

Päike läks pilve taha, oli tunda üldist tujulangust. Noh, ma siis lähen, õhtul kohtume... pomisesid lapsed üksteisest lahku minnes. Julia lõntsis ema otsima. Ema ja tädi Olja — nii kutsuti Dimka ja Vitjoki ema — istusid koos kolme tundmatu naisega muru peal. Ilmselt töökaaslased. Neil oli lõbus. Julia ütles tere, istus ema kõrvale, kaevas näo talle sülle.

„Sinu tütreke, Polikarpovna? Kui vana ta on?“ hõikas keegi. „Julia sai just seitse, sügisel läheb kooli,“ seletas ema mesiselt.

„Oi, milline iludus,“ sädistas üks paks mammi. „On sul peigmees juba olemas?“ tahtis ta teada.

Läheb lahti, mõtles Julia tülpinult. Ta raputas vaikides patse. Nüüd küsi, kelleks ma tahan saada, mõtles ta.

„Ja kelleks sa tahad saada?“ sädistas mammi.

Tahad kuulda, et baleriiniks, mõtles Julia.

„Selline iludus nagu sina tahab kindlasti baleriiniks,“ ei mallanud mammi vastust ära oodata.

„Minust saab rändur!“ ütles Julia ema sülest trotslikult pead tõstes. Mamma hakkas luksudes naerma.

„Julia on selline juba pisikesest peale,“ pidas ema vajalikuks seletada. „Kogu aeg vaatab televiisorist „Filmimatcade klubi“ ja „Loomariiki“, ükspäev mängis kodus alpinisti, ronis riidekapi otsa...“ Ta vakatas, nagu oleks tabanud end millegi kohatu rääkimiselt. „Ei teagi, mis temaga teha, nagu mõni poiss kohe!“ Ja hakkas tütre pead kohmakalt, justkui tutistamissooviga võideldes silitama.

Kohutav ning piinlik mõte, et Julia on kuidagi ebanormaalne, oli tema peas juba mõnda aega kuju võtnud.

Kui sa teaks, emake, mida kõike ma veel teinud olen, mõtles Julia. Enam mitte, aga veel aasta tagasi käis ta üksinda kodus olles väljas aknalaual tippamas. Kõndis kikivarvul edasi-tagasi nagu naabrite kass Vaska, kes elas otse tema all, teisel korrusel. Vaska oli Julia suur sõber. Vaska ei reetnud teda, seda polnud karta, aga suurte inimeste pilkude eest, kes võinuks vanematele tütre hullud trikid ära kaevata, kaitses teda maja ees kasvava vahtrapuu võra.

„Pole viga, saab suuremaks, küll siis mõistus-aruke pähe tuleb,“ lohutas keegi seltskonnast.

Ei taha suureks, ei taha teie mõistust ega soovi ma teie arukest, mõtles Julia.

Siis tulid kõikuval sammul Julia isa ja Dimka isa, mõlemal peod õitsvaid sirelioksi täis — kusagil olid siis ikkagi mõned põõsad säilinud? —, ja hakkasid neid jagama kõikidele naistele, nimetades neid iiveldamaajava järjekindlusega devuškateks. Kuigi nad olid paksud, õhetavad tädid. Juliat pinninud tädi nimi oli veel Taissia, nagu selgus. Kuidas saab sellise nimega mamslit üldse keegi tütarlapseks nimetada?!

Naiste ümber koperdanud ja kurameerimiskatseid teinud mehed tuletasid seltskonnale meelde, et on aeg hakata koju sättima. Tagasi mindi bussiga, lapsed oleks jalgsi minnes virisema hakanud, ja üks suureldi olnud pidutsemisest väsinud. Bussis istuma muidugi ei saanud, hea, et üldse peale mahtusid. Julial valutas pea, ta surus selle tugevasti ema rindade alla, võideldes kogu sõidu iiveldusega.

Kodus vajus isa norinal magama, proovimata köögis askeldavale emale lähenemiskatseid teha, nagu tal oli mõnikord juua täis peaga kombeks. Ema katsus murelikult Julia laupa, pani ta diivanile pikali ja kattis soojalt kinni. Tüdruk magas sügavalt paar tundi. Ärgates oli peavalu läinud. Väikesest toast kostis endiselt isa vägevaid norsatusi, magamistoast ema õmblusmasina vurinat. Ema õmbles Juliale kleiti lasteaia lõpupeoks. Julia torkas nina magamistoa ukse vahelt sisse ja ütles,

et tal on peavalu täitsa ära läinud ja et ta läheb korraks õue. Kleidi puhvarrukatega hädas ema noogutas vaid lühidalt, andes pead tõstmata korralduse, et Julia paneks mantli selga, bareti pähe ja botikud jalga, sest õhtu on juba käes. Koridoris kohmitsedes avastas Julia, et sokid on tal jälle ei tea kuhu kadunud. Pärast hetkelist arupidamist tiris tüdruk sokkide asemel jalgade otsa kindad, ühe sinise ja teise punase, sest lõppude lõpuks, mis vahet seal on. Enne kui uksest välja lipsata, kuulatas Julia väikesest toast kostvaid ägedaid korsatusi — nagu oleks seal lesinud kaheteistkümnepäine lohe Zmei Gorõnõtš ise; Julia andis endale töotuse, et ei hakka enam kunagi ukse vahelt piiluma magavat isa.

Väljas oli vihmajärgset värskust. Julia keksles katlamaja poole, oletades, et selle taga võiks midagi toimuda. Katlamaja oli läbi kogu linna ulatuva pankranniku serval, kohalikus keeles nimetati seda „obrõv“, ja kuigi see sõna lubab oletada püstloodis paeklinti, oli „obrõv“ tegelikult üpriski lauge, puid täis kasvanud kallak. Aga see oli hästi kõrge kallak, vonklevate radade, arvukate peidukohtade ja iseeneslikult tekkinud väikeste prügimägedega, mis sisaldasid hinnalist kraami: tõrva- ja karbiiditükikesi, värvilist traati; akude tinaplaate, mis pudistati konservi-karpi, et siis lõkke kohal üles sulatatuna valada mullast või savist tehtud valuvormidesse; autode sisekumme, millest lõigati kummiribasid kadade tarvis; siin ehitati onne, mängiti peitust, tehti kiikesid, prooviti esimesed suitsud — obrõv, see oli laste kuningriik.

Katlamaja taga toimuski midagi, aga juba eemalt paistis, et see „midagi“ ei olnud lõbus. Trobikond lapsi seisis ringis ja vaatas ehmunult maha, laste pilgud olid naelutatud millelegi nii väikesele, et Julia ei saanud eemalt vaadates aru, mis asi see on. Keegi nuuksus. See oli Dimka, nüüd juba ilma paguniteta, seljas kunagi Vitjokile kuulunud peetud palitu, millel olid alati pooled nõõbid puudu; Dimka nuttis täiesti varjamatult, kartmata, et keegi hakkab teda narrima. Asjaolu, et Dimkal lasti rahulikult pillida, võis tähendada ainult ühte — siin oli juhtunud mingi tõeline õnnetus.

Julia trügis laste vahelt läbi, et näha, mida nad kõik nii kangestunult vaatavad.

Suure takjalehe peal lebas kassipoeg. Dimka kassipoeg Partisan, tundis Julia ehmatusega ära. Musta-valgekirju kassihakatis, kelle Dimka oli mõned nädalad tagasi kaheksanda maja Aljona Rudenkolt saanud ja ema vastuseisust hoolimata endale jätnud. Takjalehel lamav Partisan oli keskelt justkui pooleks lõõdud, kõhust ripnesid siniroosad soolikad, tagakäppade ja saba juures paistis verist sitta. Kõige kohutavam oli see, et ta oli elus — Partisan tõstis aeg-ajalt pea ja näugus nõrgalt.

„Mis see on?!“ sosistas Julia õudusega. Kõrval seisnud Aljona Rudenko luristas nina ja seletas siis: „Dimka isa prõmmis uksega... läksid emaga riidu, ta ei pannud tähele, et Partisan on ukse vahel, lõi ukse jõuga kinni ja...“ Aljona ei suutnud edasi rääkida. Kõik oli niigi selge.

Partisan tõstis pea ja tegi järjekordse näu. Tema ümber seisnud laste kõrvades kõlas see etteheitena, lausa süüdistusena. Midagi tuli ette võtta,

aga mida? Julia teadis loomariigisaadetest, et on olemas veterinaarid, tõelised loomaarstid, mitte muinasjutulised doktorid Valuson (dr. Aibolit oli Nõukogudema dr. Dolittle), aga ta polnud kunagi kuulnud, et nende linnas oleks selline olemas.

„Kas keegi teab kedagi, kelle ema on arst?” sosistas Julia ahastusega.

„Keška ema on vist medõde, aga me ei tea, kus ta elab, kusagil kauge...” piiksus keegi.

Aljona kummardus ja üritas takjalehega pühkida Partisanist välja voolanud verd ja sitta vähemaks.

Julia oli kuulnud kiiret surma toovatest süstidest, aga kust nad pidid midagi niisugust saama... nad olid kõigest trobikond lootusetusetundes kangestunud lapsi kusagil katlamaja taga, neid võis aidata ainult ime. Et imesid tegelikkuses ei juhtu, selle teadmiseks olid nad juba piisavalt suured. Täiskasvanute juurde abi järele minek toonuks vaid korralduse jääda koju, sest õues ringikooserdamise aeg oli läbi. Dimka isa ja ema tülitsevad võib-olla ikka veel, aga võib-olla oli ka Dimka isa magama vajunud, sinised munad ja punsunud till trussikutest välja pressimas.

Partisan ei tahtnud ega tahtnud surra ning Dimka nutt hakkas pika-peale muutuma justkui niutumiseks.

Esimesed lapsed hiilisid juba vaikselt minema, surudes maha südame-tunnistuspiina — oli vaja koju minna, seal oli soe, telekast võis tulla mõni hea film, ja üldse... Partisani ei saanud kuidagi aidata, ega tal sellest kergem hakanud, kui tema ümber seisti.

Lõpuks jäid Partisani juurde vaid Dimka ja Julia. Kassipoeg tõi endistviisi kuuldavale nõrku, aga ikkagi väga selgelt kuuldavaid näusid. Teda ei saanud niimoodi siia jätta.

„Me peame talle ise lõpu tegema,” sosistas Julia Dimka ümbert kinni võttes. Poiss noogutas tummalt ja seisis siis kangestunult edasi.

Julia võttis patsid rusikasse ja sikutas neid hästi kõvasti; lasteaias teadsid kõik rühmakaaslased selle tähendust — see tähendas, et Julia asub tegutsema.

Tuleb võtta suur kivi ja kukutada see kassi peale niimoodi, et tema pea läheks kohe krõpsti katki, mõtles Julia. Aga see pidi olema tõesti suur kivi, et surm oleks kiire ja kindel. Julia laskis sõstrakarva nõõpsilmadel ringi käia. Katlamaja seinu vastu oli toetatud paras asfaldilahmakas. Julia lippas seda katsuma, tõmbas selle korraks seinu küljest lahti. Kui nad jaksavad selle üles tõsta, siis see võis sobida küll. Julia sikutas end veel kord patsidest ja vaatas kohta, kus Partisan lamas. Halb koht. Pehme maa. Katlamajast väljuvate jämedate veetorude kõrval oli maas kanalisatsioonikaevu luuk. Täpselt see, mis vaja. Julia astus Partisani juurde, pani soolikatest ja verest mööda vaadata katsudes, aga ikkagi vaadates (oi, emmeke, kui kole!) peopesad takjalehe alla, tõstis kassi üles (ära ütle näu, palus ta mõttes), kandis ta kanalisatsiooniluugi juurde ja asetaski õrnalt selle peale. Partisan tegi näu.

„Dimka, tule aita!” käsutas Julia asfaldilahmaka juurde astudes. Dimka ei liikunud paigast. Julia võttis tal käest kinni, sikutas poisi asfaldilah-

maka juurde ja käsutas servast kinni võtma. Nad upitasid kivimassi üles. Julia taipas korraga, et sile pind tuli keerata mitte üles, vaid allapoole, Partisan pidi jääma kahe sileda pinna vahele. Nad pöörasid asfalditüki ümber, kandsid selle kassi juurde, tõstsid selle tema kohale. „Kui ma ütlen „kolm“, siis laseme kukkuda!” andis Julia käsu. Öelnud „kolm“, laskis Julia oma serva lahti, aga toimuvast üdini kokkunud Dimka jäi viivu hiljaks; asfalditükk ei kukkunud lapiti Partisani peale, vaid esmalt Julia-poolse servaga vastu kanalisatsioonikaevu kaant ning alles siis nõrga matsuga Partisani peale. Lapsed jäid, käed kõrile surutud, kuulatama. Vaikus.

„Surnud...” sosistas Julia lootusrikkalt. Siis tuli asfaltplaadi alt vaevukuuldav näu.

Dimka kiunatas, pööras ringi ja pani ummisjalu jooksu. Julia järgnes tema eeskujule, ka tema ei suutnud selles kohas enam viivugi olla. Ära siit, ära! – karjus tundmatu olend tema sees.

Öösel hakkas Julia unes nutma ja ema pidi ta enda juurde kaissu võtma. Järgmise päeva hommikuks oli kõik justkui jälle korras; Julia oli küll alguses sõnakehv, aga lõpuks mängis temagi teistega valjuhäälselt keksu, kõõlus puu otsas ja tegi kõike nagu tavaliselt. Üks muudatus, mis alles edaspidi ilmsiks tuli, oli temaga siiski juhtunud; Julia ei läinud enam kunagi katlamaja taha mängima.

Keskooli lõpetamise järel läks ta õppima Leningradi. Räägiti, et med-instituuti. Sillamäele ega Eestisse üldse ta enam tagasi ei tulnud.